

Edebi Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt III, Sayı III, Aralık 2019

Eleştiri Kuramları Özel Sayısı

YÜKLENME TARİHİ: 25.12.2019 KABUL TARİHİ: 28.12.2019 YAYIN TARİHİ: 31.12.2019

Künye: Karabulut, Mustafa (2019). "Psikanalitik Edebiyat Kuramı Bağlamında Edip Cansever'in Şiirleri Üzerine Bir İnceleme", *Edebi Eleştiri Dergisi*, Eleştiri Kuramları Özel Sayısı, c. 3/3, s. 192-220 DOI: 10.31465/eeder.665039

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT
Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü mkarabulut@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6259-0868

PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA EDİP CANSEVER'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN EXAMINATION OF EDİP
CANSEVER'S POEMS IN THE
CONTEXT OF PSYCHOANALYTIC
LITERATURE THEORY

ÖZ

Psikanaliz, ruh çözümlemesi ile yakından ilgili olup zihnin bilinçdışı yönünü, psikolojik bozuklukları ele alarak tedavi yöntemleri bulmaya çalışan bir ilimdir. Psikanalitik edebiyat kuramı, sanatçının özellikle bilinçdışı ve bilinçaltı yönlerini açığa çıkarmaya çalışan bir kuramdır. Psikanalitik eleştiri, edebi eseri genel olarak sanatçının psikolojik yapısı ve bilinçaltı unsurları açısından inceler. Bu incelemeye çoğu zaman sanatçının cinsel tutumları da eklenir. Freud, rüyaları bilinçaltının tezahürü, edebi eseri ise rüya olarak niteler. Bu sebeple sanatçı bastırılan duyguları sonucu edebi eser yazmaya yönelir.

Edip Cansever'in şiirlerinde karakterlerin bilinçaltı ve bilinçdışı yönleri önemli yer tutar. Edip Cansever, özellikle *Umutsuzlar Parkı*'ndan başlayarak birçok şiir kitabında bireyin bilinçaltı ve bilinçdışı yönlerine ağırlık verir. Onun şiirlerinde bireyin iç ve dış çatışmalarına geniş yer verilir. Şairin şiir karakterlerinin iletişimsiz olmalarına, yalnızlık ve hiçliği derinden hissetmelerine ve patolojik yapılarına bu iç ve dış çatışmalar sebep olur. Edip Cansever'in şiir karakterleri genelde depresiftir. Bu yapıdaki bireylerin hayatı faaliyetleri asgariye inmiş durumdadır. Cansever'in şiirlerinde bireylerin genellikle bir arayış ve kaçış içerisinde oldukları görülür. Onun şiir kişilerinin yöneldiği nesne veya varlıklar olarak alkol ve kadın ön plana çıkar. Onun şiirlerinde önemli psikanalitik unsurlardan biri de yaşam-ölüm (eros-thanasos) içgüdüleridir. Bu makalede amaç, Edip Cansever'in şiirlerini psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, Edip Cansever'in Şiirleri.

ABSTRACT

Psychoanalysis is a science that is closely related to psychoanalysis and tries to find treatment methods by addressing the unconscious aspect of the mind and psychological disorders. Psychoanalytic literary theory is an attempt to reveal the unconscious and subconscious aspects of the artist. Psychoanalytic criticism examines the literary work in terms of the psychological structure and subconscious elements of the artist in general. The sexual attitudes of the artist are often added to this examination. Freud describes dreams as manifestations of the unconscious and literary work as dreams. For this reason, the artist tends to write literary works as a result of suppressed emotions. The subconscious and unconscious aspects of the characters occupy an important place in Edip Cansever's poems. Edip Cansever focuses on the unconscious and unconscious aspects of the individual in many poetry books, especially starting from the *Umutsuzlar Parkı*. In his poems, the internal and external conflicts of the individual are widely covered. These internal and external conflicts cause the poet's poetic characters to be non-communicative, to feel loneliness and nothingness deeply and to have pathological structures. Edip Cansever's poetry characters are generally depressive. The vital activities of individuals in this structure have been minimized. In Cansever's poems, it is seen that individuals are usually in search and escape. Alcohol and woman come to the forefront as the objects or beings directed by his poetry persons. One of the important psychoanalytic elements in his poems is the instincts of life-death (eros-thanasos). The aim of this article is to examine Edip Cansever's poems within the framework of psychoanalytic literary theory.

Keywords: Psychoanalysis, Psychoanalytic Literary Theory, Edip Cansever's Poems.

GİRİŞ

Edebiyat ile psikoloji bilimleri arasında birçok ortak nokta bulunur. Her iki bilimin konusu insandır. Edebiyat ile psikolojinin ortak kesişme noktalarından meydana gelen edebiyat psikolojisi, metnin yazarının, kişilerinin psikolojik yapısını ve okur üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlar. Psikanalitik yöntem, edebi eserden yola çıkarak sanatçının iç dünyasını ortaya çıkarır. Kişinin bastırılan, bilinçaltına itilen, açığa çıkarılmayan cinsel, duygusal, psikolojik isteklerin açığa çıkarılmasında psikanaliz yöntemin önemli rolü vardır.

Psikanalitik açıdan sanat eserlerine bakmak, sadece eserlerdeki bilinçdışı ve patolojik unsurları tespit etmek anlamına gelmez. Sanatçıyı ve onun eserini tamamen patolojik bağlamda düşünmek yanıltıcı olabilir. Çünkü bir eserdeki patolojik unsurların hepsinin sanatçıda bulunması imkânsızdır. Bununla beraber, bir edebî eserin yazarının psikolojisinden bazı izler taşınması da muhtemeldir.

Psikanaliz, bir psikoterapi yöntemi olarak Sigmund Freud'un çalışmaları ışığında ortaya çıkar. Bu kuram, kişinin zihinsel süreçlerinin bilinçdışı tarafları arasındaki ilişkileri tespit ve tedavi etmeyi amaçlar. Buna göre, kişinin dışarıdan görünen bulgularından çok, onların altında yatan yönlerine bakmak gerekir. Psikanaliz, nasıl ki bilinçdışını bilince çıkarmaya çalışırsa, sanatçı da yapıtını oluştururken bilinçdışından yararlanır.

Edip Cansever, II. Yeni şiirinin önemli şairlerindedir. O, bireyi temel olarak almasına rağmen, toplumsal konulardan da uzak kalmamaya gayret eder. Şiirlerinde, umutsuzluk, yalnızlık, sıkıntı, bunaltı, yabancılaşma, yaşam-ölüm trajedisi, bireyin iç ve dış çatışmaları, aşk vb. konuları çokça işler. Bu çalışmanın amacı, Edip Cansever'in şiirlerindeki psikanalitik unsurları ortaya çıkarmaktır.

1. PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI ÜZERİNE¹

Psikanalitik edebiyat kuramı sanatçının 'kimliği' ve yapıtının 'ne' olduğu konusunda bir 'iç' bakışı gerçekleştirmek için, Freud'un öncülüğünde keşfedilen ve daha sonraki psikanaliz ekollerinin geliştirdiği kavramları, özellikle de bilinçaltının çalışmasına ilişkin ilkeleri kullanır. Psikanalizde kişinin ruhsal yapısının tesadüfi durumlara bağlı olmadığı, önceki olaylarla ilişkili olduğu belirtilir. Psikanalizin çıkış noktası bilincin sadece görünen değil, bir de görünmeyen kısmı olduğu ilkesidir. Freud'a kadar insan davranışlarının kökeni genel olarak fizyolojiyle ilişkilendirilmekteydi. Uzun çalışmalardan sonra Freud, insan davranışlarının temelinde fizyolojik durum ve rahatsızlıklar kadar, bilinçdışının da etkili olduğunu ortaya çıkarır. (Cebeci, 2009: 72). Bütün bu bilinçdışı ile ilgili çalışmaların yapıldığı disipline psikanaliz adı verilir.

Erich Fromm, bilinçdışı kuramının insan davranışında gerçeği görünenden ayırt etme yetimizde ve insanla ilgili bilgilerimizde attığımız en önemli ve en kararlı adımlardan biri olduğunu söyler. O, bilinçdışını "Bilincin arkasında insanoğlunun gerçek niyetlerinin anahtarı" olarak görür. (Fromm, 2005: 15). Otto Rank, Psikanaliz kuramını efsane, mit, sanat ve yaratıcılığın incelenmesini kapsayacak biçimde genişletmiş, bunaltı (anksiyete) nevrozunun temelinde doğum sırasında yaşanan

¹ Bu makale, Mustafa Karabulut'un *Edip Cansever Şiiri-Psikanalitik Bir İnceleme* adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bk. Kaynakça.

psikolojik travmanın bulunduğunu ileri sürmüştür. Rank, sanatçı kavramı üzerine çalışan önemli ilk kuşak psikanalistlerden olup sanat ve edebiyat eleştirisinde önemli katkılar sağlamıştır. Rank, sanatçının eseri aracılığıyla bir tür ölümsüzlük peşinde koştuğunu söyler; ayrıca sanatçının nevroitik bir yapısı olduğuna da katılmaz. (Karabulut, 2013: 77).

Psikanalitik edebiyat eleştirisinin önemli isimlerinden Ernst Kris, düşünce sisteminin yaratıcılık üzerindeki önemini vurgular. “Ona göre, yaratıcılık egonun hizmetinde bir gerilemeyi (regresyonu) ifade etmektedir. Kris, normal sanatçı ile psikotik sanatçı arasında bir ayrım yapar. Buna göre, psikotik sanatçı belirli bir izleyiciye hitap etmekten çok, dünyayı değiştirmeye çalışır; normal sanatçı ise insanları etkilemek amacıyla dünyayı resmeder.” (Cebeci, 2009: 138).

Terry Eagleton, psikanalitik edebiyat eleştirisini ele aldığı konular açısından, eserin yazarını, içeriğini, biçimsel yapısını ve okurunu nesne olarak alabileceğini söyler. Eagleton, psikanalitik eleştirilerin çoğunun aslında en sınırlı ve en sorunlu olan ilk iki türde (yazar ve içerik) oluştuğunu ifade eder. Eagleton, Freud’un sanat ve edebiyat alanındaki münferit çalışmaların genelde bu iki tarzda olduğunu belirttiikten sonra, onun Leonardo da Vinci hakkında bir monografisinden, Michelangelo’nun ‘Musa’ adlı heykeline dair incelemesinden ve Alman yazar Jensen’in *Gradiva* adlı kısa romanına ilişkin yazısından² bahseder. Eagleton, bu denemelerin ya eserde kendini açığa çıkardığı kadarıyla yazarın psikanalitik izahını yapacağını ya da yaşamda izleyebileceğimiz bir biçimde bilinçdışının sanattaki semptomlarını inceleyeceğini ifade eder. Ona göre, her iki durumda da sanat eserinin “maddiliği”, kendine özgü biçimsel oluşumu gözden kaçırmıştır. (Eagleton, 2011: 187). Bu yazarlardan başka, Arieti, A. C. Jacobson, Lange-Eichbaum, Roth ve Pickering gibi isimleri de bu kuramın önde gelen simaları arasında olduğunu belirtmek gerekir.

Çağdaş psikanalitik sanat-edebiyat eleştirisinde benlik psikolojileri ve nesne ilişkileri ekollerinin önemli etkisi vardır. Bunun yanı sıra *Üçüncü Güç Psikolojisi*’nin getirdiği kavramsal araçlar edebi karakterlerin analizinde çok önemli sonuçlar ortaya koyar.

1960’larda görülmeye başlanan *Hümanistik Psikoloji* veya *Üçüncü Güç Hareketi* olarak adlandırılan bu hareket, davranışçılığın ve Freud’un birçok görüşünün ötesinde bir anlayışla ortaya çıkar. Bu bağlamda İngiliz *Nesne İlişkileri Ekollerinin* ve benlik psikolojisinin yaratıcılık konusundaki görüşleri önem taşır. Kleinci görüşe göre, yaratıcılık depresif pozisyondan kaynaklanır ve agresif fantezilerin etkisiyle tahrip olduğu hissedilen iç dünyanın onarılmasına ait bir gereksinimi ortaya koyar. Bu işi başaracak olan sanatçının endişe ve depresyona dayanma kapasitesi normalden büyüktür. David Schecter’e göre, benlik-nesnesi çocuğun bedenine ait olmamasına karşın, dış dünyaya ait olarak da algılanmaz. Objektif nesne ilişkisi ile öznel fantezi arasında bir noktada bulunur; çocuğun bu ara alandaki oyun durumu, yaratıcılığın bir ön koşuludur. Schecter, sanatçının yalnız kalma kapasitesine sahip olması gerektiğini söyler. Bu yalnızlık sırasında birey

² Freud’un bu yazılarıyla beraber, Dostoyevski ve Shakespeare’in eserlerinin analizleri ve Goethe’nin kişilik çözümlenmeleri de yer aldığı eser için bk. Sigmund Freud, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, çev. Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

'olumlu-içselleştirilmiş nesne ilişkileri'ne ulaşabilecek, yalnızlık ya da sadistik süperegonun saldırılarıyla bunalmayacaktır. (Karabulut, 2013: 78-79).

Nesne ilişkileri ekolünden çağdaş bir araştırmacı olan Leon Grinberg'e göre, yaratıcı etkinlik benlik yapılarının geçici bir 'dağılmasına' (dezentegrasyonuna) ve sonra farklı bir temel üzerinde yeniden organize olmasına dayanır. *Dezentegrasyon* sırasında, birincil düşünce süreçleri ve psikotik mekanizmalar ortaya çıkabilir; ancak sanatçı benlik-nesnelerinin kaybına karşı koyabilecek güce sahiptir. Yaratım süreci sırasında ortaya çıkabilecek psikotik mekanizmalar bölme, idealizasyon, her şeye gücü yeterli, yansıtımlı özdeşleşim gibi mekanizmalardır ve bunlar sanatçının kayıp nesneyi yeniden yaratmasına olanak verir. Benlik psikolojisinin kurucusu olan Heinz Kohut, *Çocukluk Deneyimi ve Yaratıcı Hayal Gücü* (1960) adlı yapıtında sanatçının benliğini, çocuğun daha az gelişmiş ve dış etkilere daha açık benliğiyle karşılaştırır. Yetişkin egosunun gücü, tahammül edilecek seviyedeki tatminsizliklerin birikmesiyle kazanılmış ego, içeriden ve dış çevreden gelen uyarımlara karşı, tampon rolü oynar. Sanatçıysa, çocuk gibi, yeni izlenimlerin hemen hemen travmatik etkisinin olağandışı bir iç denge kurma gereksinimi yarattığı, gerçeklikle olan temasında daha az tamponla korunmuş bir egoya sahiptir. (Cebeci, 2009: 172-173).

Psikanalitik edebiyat kuramı; *sanatçıdan esere, eserden sanatçıya ve esere* yönelik olmak üzere üç bakış açısı ilişkilendirilir.

1.1. Sanatçıdan Esere Psikanalitik Kuram

Bu kurama göre sanat eserlerinin açıklanmasında, yazarın çocukluğu, eğitimi, çevresi, arkadaşları, ruhsal durumu, bilinçaltı, patolojisi, cinsel yapısı ve tercihleri vb. unsurlar büyük önem taşır. Burada, yazarın kişiliğinin yanı sıra, onun eserlerindeki kahramanların da ruh tahlili yapılır.

Yazarın kişiliği ile eserlerindeki olaylar ve kişiler örtük ya da açık bir şekilde birbirine ilintilidir. "Yazarın eseri vücuda getirdiği zamana kadar geçirdiği tüm dönemleriyle beraber eğitimi, arkadaş çevresi, özel ilişkileri, ruhsal durumu, zevkleri gibi unsurlar, ruhsal çözümleme için bilinmesi gereklidir. Bunun için esere bu bakış açılarıyla eğilmeli ve eserle beraber yazar da tahlil edilmelidir. Bu noktada yapılan tespitlerde hatayı en aza indirmek için yazarın kaleminden kâğıda ne dökülmüşse incelemek gerekir" (Çetinkaya, 2015: 510).

Psikanalitik bakış açısında insanın davranışı önemli ölçüde bilinçli ve bilinçdışı eğilimlerle oluşur. "Bunlar, insanın çıkarlarıyla (hayatta kalma ihtiyacı ve insana özgü ihtiyaçlar) toplumun çıkarları (çevrenin, ekonominin ve ortak yaşamın talepleri) arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkar ve içselleştirilmiş güdüleyici güçler olarak 'dürtü gibi' yaşanırlar." (Funk, 2009: 103).

Sanatçının yaratma eylemiyle ilgili şunu da söylemek gerekir ki, yaratma süreçlerini sadece nevrozla veya narsisistik örselenmelerle açıklamak tam anlamıyla doğru olmaz. Çünkü bütün nevrotik kişilerin şair veya sanatçı olduğunu söyleyemeyiz. Sanatçı, eserini oluştururken sadece kendi adına konuşmaz, bütün insanlığı da düşünerek konuşur. Sanatçılar, eşyayı, varlığı, durum ve olayları, kısacası hayatı başkalarından farklı algılayan kişilerdir. Şair ve yazarların yapıtları, onların duygularını ifade etmede en önemli vasıtalarıdır. Çünkü onlar trajedilerini, acılarını, hassasiyetlerini sözcüklere ustaca yükleyerek karşıdakine aktarırlar.

“Yazar örnek bir çilekeştir, çünkü hem acı çekmenin en derin katmanlarına inmiş, hem de acısını yüceltmede profesyonel bir yöntem keşfetmiştir. Yazar, bir insan olarak acı çeker; yazar olarak da bu acısını sanata dönüştürür.” (Sontag,199: 131).

Sanatçı, algılama ve yansıtma bakımından diğer insanlardan farklılıklar gösterir. Onun tahayyül dünyası yer yer maraziliğe de sebep olabilir. Sanatçı, bastırılmış arzularını, hayallerini yapıtları ile tatmin edebileceği gibi, gerçekte de bu isteklerinin bir kısmına ulaşabilir. “Yazarın bunu yapabilmesinin nedeni, kurduğu hayalin kişisel yönünü törpüleyerek başkalarının zevkle katılabileceği bir hale sokabilmesinden ve yasak kaynaklardan geldiğini fark edilemeyecek kadar değiştirmesini bilmesindedir. Denebilir ki sanatçı, başkalarına hayal kurmanın zevkini utanmaksızın tatmin olanağı sağlar.” (Moran, 1999: 152).

1.2. Eserden Sanatçıya Psikanalitik Kuram

Bu bakış açısında, eserden hareketle sanatçının karakter ve kişiliğinin ortaya konulması amaçlanır. Burada amaçlanan eserin incelenmesi ve anlaşılması sürecinde yazarın ‘ima edilmiş’ bir figür olarak metnin içinde yer alıp almama meselesidir. *Huzur* romanında her okur hatta kimi akademisyenler Mümtaz’la Tanpınar’, İhsan’la Yahya Kemal’i aynileştirirler. Bazı edebî eserlerin dolaylı veya doğrudan yazarın kendisini anlattığını söyleyebiliriz. Bunlar iki şekilde oluşur. Birincisi bizzat şair ya da yazarın kendisini bir metnin öznesi olarak nitelemesi ve kendisini anlatması; ikincisi bir sanatçının bir başka sanatçıyı resmetmesi örnekleridir. (Kolcu, 2010: 184).

1.3. Esere Yönelik Psikanalitik Kuram

Burada, edebî eserdeki patolojik karakterlerin psikanalitik bağlamda çözümlenmesi söz konusudur. Bu kuramın ana özelliği eserde var olan nevrotik figürler ile oluşan nevrotik durumların psikanalitik veriler ışığında incelemesidir. Ali İhsan Kolcu, psikolog Bilgin Saydam’ın psikanalitik inceleme yaptığı *Deli Dumrul’un Bilinci* adlı çalışmasını, Mehmet Kaplan’ın *Tevfik Fikret* adlı monografisinde şairin psikolojisini incelediği bölümde psikanalitik verilerden yararlandığını ve Prof. Dr. Ayhan Songar’ın *Tevfik Fikret*’in kişiliğini psikanalitik veriler ışığında ortaya koymaya çalıştığını ifade eder. (Kolcu, 2010: 187).

2. EDİP CANSEVER’İN ŞİİRLERİNDE PSİKANALİTİK UNSURLAR

2.1. Bilinçaltından Bilinç Düzeyine

Psikanalistler, bireyin bilinçaltı yönünü ortaya çıkararak, bireyin çocukluk yıllarında karşılaştığı ve hayatında izler bırakan unsurları tespit etmeye ve bireyi tedavi etmeye çalışır. Sigmund Freud’un yaptığı psikolojik çalışmalar sırasında bilinçaltının keşfedilmesi psikanalizin ortaya çıkışını sağlar. “Bilinçaltı, hem biyolojik kalıtsal olan ilkel cinsellik ve saldırganlık içtepilerinden, hem de bir zamanlar bilinçli olduğu halde çok acı ve ıstırap verici, ya da utandırıcı olması bakımından baskı altına alınmış düşünceler, anılar, istekler ve dürtülerden oluşur.” (Gökçe, 119). Bireyin bilinçaltındaki unsurlar onu huzursuzluğa ittiği için bilince doğrudan çıkamaz, ancak bazen bir şekilde kendisini gösterir. Bilinçaltına itilmiş yaşanmışlıklar, duygu ve düşünceler rüya ve hayaller ile de ortaya çıkabilir. Freud da insan davranışlarını açıklamada bilinçaltının verilerinden yararlanmıştır.

Psikanalizin temel unsurlarından olan bilinçaltı bireyin psikolojik yapısını, davranışlarını açıklamada büyük önem taşır. “Psikoloji bilimi, bilinçaltıyla doğrudan ilgilidir. Psikanalize göre, insan ruhunun bilinçli yönüyle beraber, bilinçsiz tarafı da vardır ve insan davranışlarının çoğu bilinçaltı tarafından yönetilir. Psikanalistler yaratma eylemini psikolojik bir etkinlik olarak görür ve sanatçının eseriyle arasındaki ilişkiyi ortaya koyarlar. Psikanaliz sanatçının bilinçaltına inerek eserin neden ve nasıl yazıldığına dair ipucu arar.” (Karabulut, 2011: 974).

Carl Gustav Jung, bilinçaltına son derece önem vermiş ve bu kavrama “kolektif bilinçaltı” ile yeni bir boyut kazandırmıştır. Kişinin bilinçdışı, bilincine göre çok geniş, hatta sınırsız bir dünyayı kapsar. Bilgin Saydam bu durumu Carl Gustave Jung’un, “Sonlu olan, sonsuz olanı hiçbir zaman kavrayamayacaktır” (Saydam, 1997: 11). sözüyle açıklar. Gerçekten de bilinçdışı sonsuz olanı içerdiğinden, sonlu olan bilinç tarafından tam olarak anlaşılamaz.

İkinci Yeni şiirinin önemli isimlerinden Edip Cansever, bilinçaltı ve bilinçdışı unsurlara önem verir. Edip Cansever, *Umutsuzlar Parkı* şiir kitabında insanın dünyaya gelişinden itibaren onu tanıma çabasını dile getirir. Şair, “*Binlerce, ama binlerce yıldır yaşıyorum / Bunu göklerden anlıyorum, kendimden anlıyorum biraz / İnsan, insan, insandan; ne iyi ne de kötü / Kolumu sallıyorum yürürken, kötüysen yüzümü buruşturuyorum*” (S.K.I, s.162)³ diyerek, bilinçaltındaki karamsar yapıyı açığa çıkarır. Şair daha sonra, “*Çok eski bir yerimdeyim, çürüyen bir yerimden geliyorum / Öldüklerimi sayıyorum, yeniden doğduklarımı*” (S.K.I, s.162) ve “*Kimi ellerini sürüyor, kimi gözlerini kapıyor yaşadıklarına / Oysa ben düz insan, bazı insan, karanlık insan / Ve geçilmiyor ki benim / Duvarlar, evler, sokaklar gibi yapılmışlığımdan.*” (S.K.I, s.162) diyerek, bilinçaltındaki çürümüşlüğe, karanlıklara ve donukluğa göndermeler yapar.

Edip Cansever “*Otel*” adlı şiirinde, otel imgesiyle bireyin bilinçaltı ve bilinçdışı taraflarını da dile getirir. Şiirin ilk kısmında geçen “*Denizin alçalışıyla otel bir düştü / Binlerce kalıntı şehir değerinde*” (S.K.I, s.457) dizelerde otel batmakta olan bir gemiyi imgeler. Bu şiirdeki ben-anlatıcı, çatışmalarını, tedirginliğini ve kötümserliğini ifade ederken, “*O zaman belki bendim, belki bir şekil bildirisi / Gibi o zaman işte çok değerli bir taşta / Bakar gibi ben / İstekli, sonra durgun, giderek düşünceli*” (S.K.I, s.458) diyerek, bilinçaltına göndermeler yapar.

Ben Ruhi Bey Nasılım adlı şiir kitabı, Ruhi Bey adlı karakterin çocukluk ve ergenlik döneminde yaşadıklarının dile getirildiği bir eserdir. Burada Ruhi Bey’in bilinçdışı ve bilinçaltı tarafları verilir. Şiirin ilk metninde özne, “*Gördün mü hiç suyun yanmasını tuzda / Gördüm ben bu yaşam boyu iniltiyi*” (S.K.I, s.15) diyerek, geçmişteki travmalarını, “suyun yanması” imgesiyle verir. Özne/ben’in “*Beni bir sardunya büyüttü belki.*” şeklindeki şüpheli durumu, onun bilinçaltındaki çatışmalarla ilgilidir. Ruhi Bey, ilk dönemlerdeki halini bir “hayalet”e benzetir:

“*O ben ki*

Bir kadında bir çocuk hayaleti mi

Bir çocukta bir kadın hayaleti mi

³ Şiir alıntıları şairin bütün şiirlerini içeren *Sonrası Kalır I* ve *Sonrası Kalır II* adlı kitaplarından alınmış olup S.K.I ve S.K.II kısaltmalarıyla verilmiştir. Bk. Kaynakça.

Yalnızca bir hayalet mi yoksa.”

(S.K.II, s.16)

2.2. Psikanaliz ve İmge

Psikanalizde bireyin bilinç ve bilinçaltı süreçlerine büyük önem verilir. İmge (imaj), şairin bilinçaltından gelen duygu yoğunlaşmalarının bilinçte şiir dünyasına taşınır. Bireyin bilinçdışının bilince yansımaları neticesinde oluşan imge, bilinçdışına büyük önem veren psikanaliz için değer taşır. İmge, herhangi bir unsur/varlık/kavramın zihinde yeniden anlamlandırılmasıdır. Bu hususta kişinin öznel duyuları ön plana çıkacaktır. Bu bakımdan imgelemede gönderici-alıcı arasındaki ilişki önem taşır. Yazınsal kullanımda daha spesifik olarak, imge düzeni (imagery) zihinde dille yaratılan imgelere gönderme yapar; dilin sözcükleri ya da sözleri, ya fiziksel algılamaları üretebilecek deneyimlere -okurun gerçekten deneyimleri zihninde canlandırması isteniyorsa- gönderme yapar. (Friedman, 2004: 80).

Edip Cansever'in “**Masa da Masaymış Ha**” şiirinde insanın duygu ve düşünceleri ve hayatında iletişimde olduğu/kullandığı nesnelere, hayatın “içindekileri” temsil eder. Şiirde “masa”, imgesel manada hayatı ifade eder. “Her insanın hayatı bu şiirde olduğu gibi, süflü ve ulvî unsurların insicamsız bir şekilde bir araya yığıldığı çok dayanıklı bir masaya benzemez mi?” (Kaplan, 1990: 273).

“Adam yaşama sevinci içinde

Masaya anahtarlarını koydu

Bakır kaseye çiçekleri koydu

Sütünü yumurtasını koydu

...

Ekmeğin havanın yumuşaklığını koydu

Adam masaya

Aklında olup bitenleri koydu

Ne yapmak istiyordu hayatta”

(S.K.I, s.52)

Psikanalitik bağlamda bakıldığında, şairlerin “üst bilinçle” ele aldıkları bir kavram veya nesneyi “alt bilinçle” sezdirme yoluyla yeni imgeler oluşturduğu söylemek mümkündür. Cansever, yukarıdaki şiirinde üst bilinçte şiirine aldığı “masa”yı alt bilinçte “sezdirme” ile imgeleştirir. Bu şekilde “masa” imgesi ile anlatılanların dışında, insan bilincine gönderilenler ve sezdirilenler imgesel boyut kazanır.

“**Yerçekimli Karanfil**” başlıklı şiirde “karanfil” imgesi aşk, yaşama sevinci vb. duyguları dile getiren bir nesne konumundadır. Burada, karanfil elden ele verilen bir nesne olarak paylaşımı, artmayı, genişlemeyi ifade eder. Bu durumda elden ele verilen karanfil aşkın da genişlemesini, dünyaya açılmasını dile getirir:

“Sen karanfile eğilimsin, alıp sana veriyorum işte

*Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel
O başkası yok mu bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elden ele.”*

(S.K.I, s.103)

Cansever, karanfili “yerçekimli” olarak nitelemesinin ardında karanfile “nesne ilişkisi” bağlamında yaklaşmasının rolü büyüktür.

Edip Cansever’in birçok şiirinde “göz” veya “bakma” ile ilgili imgesel kullanımlar yer alır. Şair, özellikle İkinci Yeni dönemi şiirlerinde “göz” sözcüğünü farklı anlamlarda kullanır.” Cansever, başta *Yerçekimli Karanfil* (1957) adlı şiir kitabı olmak üzere göz imgesini, Louis Buñuel’in *Un Chien Andalou* (Endülüs Köpeği) filmindeki ve Salvador Dali ile Pablo Picasso gibi sürrealistlerin tablolarındaki anlamı anımsatacak bir biçimde kullanır. Edip Cansever, göz sözcüğünü insana acı veren bir organ durumuna sokar ve parçalanmışlığın en çok yansıdığı bir imge haline getirir. (Korkmaz, 2012: 1782).

Edip Cansever’in şiirlerindeki imge dünyası, mitolojik unsurlarla daha da zenginleşmiştir. O, *Nerde Antigone* (1961) ve *Tragedyalar* (1964) adlı kitaplarında Yunan mitolojisinden imgesel bağlamda yararlanır. Edip Cansever bazı şiirlerinde mitolojik öğelere imgesel bakımdan önemli ölçüde yer verir. Cansever “**Medüza**” başlıklı şiirinde mitolojik bir imge olan “Medüza”yı, insanın trajedisini, varoluş mücadelesini ortaya koyar:

*Bir buluşma yeridir şimdi hüznlerimiz
Biz o renksiz, o yalnız, o sürgün medüzalar
Asar söylediklerimizi çeker gideriz
Ülkemiz, toprağımız, her şeyimiz
Kıyısında camların bozbulanık rakılar.*

(S.K.I, s.228)

Medüza, Edip Cansever’in Batı mitolojisinden imgesel bakımdan yararlandığı bir unsurdur. Medüza, Yunan mitolojisinde saçları yılandan, bakışları korkunç üç kız kardeşten biridir. Bunlar uğursuzluk sembolü olup gözlerine bakanlar taş kesilirler. Bu üç kız kardeşe Gorgolar denir. Bunların ot bitmeyen çorak ülkeleri vardır ve sadece kan içmekten hoşlanırlar. Bu mitolojik varlıklar, aslında bir günah gecesinin ürünleri olup insanın unuttuğu, yok farz ettiği veya etmeye çalıştığı gerçeklerin geri dönerek kişiden intikam almasını simgeler.

Cansever’in “ülkemiz” ve “toprağımız” diye bahsettiği mekân, renksiz, kimsesiz ve sürgün Medüzaların ülkesine benzer. Böyle bir yerde insan, yozlaşır ve kısırlaşır. Medüzalar dışlanmışlığı, yozlaşmışlığı, kuşatılmışlık ve sürgün oluşu simgeler. Bu kuşatılmışlık, son dizede geçen “kıyısında camların bozbulanık rakılar” ifadesinde daha da belirginleşir. Anlatıcı, medüza imgesiyle bireysel yabancılaşmayı ifade eder. Hemen şunu eklemek gerekir ki bütün İkinci Yeni şairlerinde ‘yabancılaşma’ bir sorunsal (problematik) olarak dururken ilk başlarda İkinci Yenicilerle beraber hareket eden Sezai Karakoç’ta durum farklıdır. Onun şiir kişileri,

ülkeleri ve aidiyetleri olan bireylerdir. Hüseyin Yaşar da bu çerçevede, Karakoç'un 'Karayılan' şiirinde kendini 'Güneyli çocuk' olarak tanımlayan kişinin aidiyetinin ve acılarının farkında olduğunu belirtir. (Yaşar, 2012: 2613). Şiirde, karayılanı parmaklarından süt içmeye çağıran kişi, sorumluluktan kaçıp yabancılaşma yerine sorumluluklarının bilincindedir.

Cansever'in şiirlerinde "ayna", genel olarak şiir kişilerinin, dolayısıyla şairin ruh dünyasının, bilinçaltının yansımaları olarak görülür. Ayna imgesi psikanalizde sanatçının ruhsal yapısının belirlenmesinde kullanılan önemli unsurlardandır. Psikanalist Jacques Lacan, "ayna evresi" olarak ifade ettiği teori ile imgesel boyutta özne-ben ilişkisini ortaya koyar. Lacan, 3 Ağustos 1936'da Uluslararası 14. Psikanaliz Kongresi'nde sunduğu "Ayna Evresi" başlıklı tebliğinde, bebeğin şempanzenin gerisinde kaldığı yaştaiken bile, aynadaki imgesini kendisi olarak tanıyabildiğini söyler. (Tiken, 2009: 50). Lacan, ben'in insanda önceden değil, sonradan oluştuğunu ifade eder. Bu evre narsistik evre olarak da adlandırılabilir.

Ayna evresi bireyin ilk narsisist dönemi olarak da adlandırılır. Narsistik yapının ileri seviyeye çıkması bireyde davranış bozukluklarına sebep olabilir. Bu bakımdan edebi metinlerde ayna imgesi psikolojik çözümlenmelere imkân veren önemli bir unsurdur.

"**Cemal'in İç Konuşmaları I**"de "Bir şeyler çiziyorum buğulu cama -ben- / Cemal'in ıslak sesi / Kayıp gidiyor buğulu camda / -Bir sabah yağmurunun en küçük tanımıysa / Şu benim sesim- / Çizip çizip siliyorum sesimi" (S.K.I, s.266) geçen "cam" nesnesi, yansıtıcı yönüyle aynayı anımsatır. Cemal'in buğulu cama çizdiklerinin kısa sürede kaybolması, çabuk yitirilen veya hiç yaşanmamış güzelliklerdir.

Bezik Oynayan Kadınlar adlı şiir kitabında Seniha'nın sık sık aynaya bakmasında narsisistik yapısı ortaya çıkar. "Gözlerimden uçtum -bırakıp eski gövdeyi- / Aynanın önünde durdum / -Kenarları saydam yapraklı aynanın- / Omuzları açık giysimi giydim -siyah- / Topaz kolyemi taktım / Göğsümün ortasına bir gül yerleştirdim / Acı, apacı bir gül / Dışarı çıktım." (S.K. II, s.286) diyen Seniha, ayna karşısında bir süre bekleyip giyindikten sonra, göğsünün üzerine apacı bir gül yerleştirdikten sonra dışarı çıkar. Apacı bir gül ifadesi, Seniha'nın patolojik yapısını ve aynadaki yansımaya olan bakışını gösterir. Seniha sonra, "Evlerden birindeyim, dışarda kar yağıyor / Aynada kar yağıyor parıltılarla / Abajuru yakıyorum: sarı kar" (S.K. II, s.298) diyerek, bir kısırılmışlığı anlatmak ister. Seniha daha sonra, "Buğulu bir hiçliktir, değil mi / Aynada titreşen bardak / Ve her şey / Değil mi, budur / Bir ölünün bir ölüye sorduğunu sormak." (S.K.II, s.305) sözleriyle ayna imgesini hiçlik duygusuyla iç içe ifade eder.

2.3. Bireyin Benlik Bunalımı, İd-Üst-Ben Çatışması

Psikolojide çatışma, benliğin dürtüler karşısında yetersiz kalması durumunda ortaya çıkan tehlike olarak algılanır. Bireyin çatışmaları doğrudan gözlemlenebilen veya analizle anlaşılabilen olmak üzere ikiye ayrılır. Bireyin doğa ve toplumla olan ve doğrudan gözlemlenebilen çatışmaların arka planında iç çatışmaların da etkisi vardır. İntrapsişik, yani analizle ulaşılabilen çatışmalar ise duygular, düşünceler, arzular, ketlenmeler, yasaklamalar ve idealler arasında olur.

Freud, id/ben/üst-ben arasındaki ilişkiye büyük önem verir. Freud, çatışmanın önceleri ahlaki değerler arasında olduğu üzerinde düşünmesine rağmen, sonra çatışmanın bireyin iç dünyasında, benlik-alt benlik-üstbenlik arasında olduğunu ortaya koyar. Burada, alt benliğin dürtü ve isteklerine karşı denge kurmaya çalışan benlikte zayıflama olur. Sonuçta, Bilinç dışı dürtülerin gücü artmasıyla benlik ile alt benlik arasında çatışma ortaya çıkar. Bireydeki çatışmalar ve bunaltı (anksiyete) benlikteki tehlikeye işaret eder ve benlik savunma mekanizmalarını harekete geçirir.

Cansever'in *Bezik Oynayan Kadınlar* adlı şiir kitabında ayrı ayrı monologlardan oluşan ve dört farklı anlatıcıya sahip olan dört bölüm vardır: "Manastırlı Hilmi Beye Mektuplar", "Cemal'in İç Konuşmaları", "Seniha'nın Günlüğünden" ve "Ester'in Söyledikleri". Bu eserlerde, aynı evde yaşayan Cemile, Cemal, Seniha ve Ester'in iç dünyaları, yalnızlıkları ve patolojik yapıları dile getirilir. Cemile, Cemal'in annesi ve Seniha'nın kız kardeşi olarak şiirde yer alır. Bu ailenin dışında kalan tek kişi olan Ester, "Yahudi matmazel" olarak da tanınır. Bu karakterler vakitlerini içki içerek ve bezik oynayarak geçirmekte olup pek diyaloga girmezler. Bu iletişimsizlik, yalnızlık ve mutsuzluk gibi pesimist duygular, onların depresif yapısıyla açıklanabilir.

Bezik Oynayan Kadınlar'ın ilk şiiri olan "**Manastırlı Hilmi Bey'e Mektuplar**", anlatıcı Cemile'nin -aslında var olmayan- Hilmi Bey'e yazdığı mektuplardan oluşur. Cemile bu mektupları kendi dünyası dışında kimseyle paylaşmaz. Aslında Cemile de Hilmi Bey diye birisinin olmadığını farkındadır. Cemile, dördüncü mektubunda -şiirin sonunda- şöyle der:

"Kim kimi sevdi? kim kimle yaşıyor ki?

Bezik oynuyoruz, rakı içiyoruz

Ve konuşmuyoruz gerekmedikçe

Arada mektup yazıyorum sana

Ah, olmayan sana. hiç olmadın ki

Bunu kendime, Cemile'ye söylüyoruz."

(S.K. II, s.285)

Cemile, Hilmi Beye bu mektupları odasına kapanarak, gizlice kaleme almaktadır. Seniha'nın günlüğünün ikinci bölümünde durum şöyle ifade edilir:

"*Ve ağır ağır, bir ibre gibi*

Tam kendine dönüyor ki

Eve koşuyor acele

Odasına kapanıyor

Yazıyor yazıyor yazıyor

Kitliyor çekmecesine yazdıklarını

Telaşla çıkıyor odasından."

(S.K. II, s.293)

Biz burada Cemile'nin, mektuplarını kimseye göndermediğini anlıyoruz. *Ester'in Söyledikleri* bölümünün “**Doğuş**” başlıklı şiirinde Ester, Hilmi Bey adında birinin olmadığından bahseder. Şiirin ilk dizesinde “İnsan ki yok ise yoktur” diyerek bir “yok oluş”tan bahseder ve patolojik yapı gösterir:

“İnsan ki yok ise yoktur

Kimdir bu Hilmi Bey ki, yoktur

Bu böyle değilse benim sözüm hiçe insin”

(S.K. II, s.323)

Şiirdeki pesimist yapı sonraki dizelerde devam eder. Cemile, iç dünyasında yaşadığı psişik yapıyı gözler önüne serer. Burada, psikanalizin savunma mekanizmalarından “bastırma” söz konusudur. Bastırma, psikonevrozlarda bireyin hatırlamak istemediği olay, varlık veya nesnelere şeyleri bilinçdışına atmasıdır. Şiirde, Cemile, psikonevrotik bir yapıdadır ve Hilmi Bey'i “unutmak” için “beziği hızlı oynamak” gibi şaşırtıcı bir yol tercih eder.

Cemile, psikanalitik/psikodinamik açıdan şizoid yapı gösterir. Cemile, anılara gömülmüş, hayal dünyasında yaşayan, yabancılaşmış, yalnızlık duygusuna boğulmuş, iç ve dış çatışmalar yaşayan vb. bir kişidir.

“İşte şu yağmurlar, işte şu balkon, işte ben

İşte şu begonya, işte yalnızlık

İşte su damlacıkları, alnımda, kollarımda

İşte yok oluşumdan doğan kent

Hiçbir yere taşınıyorum, kendime sızıyorum yalnız

Ben dediğim koskocaman bir oyuk

Koltuğun üstünde, aynadaki yansıda

Bir oyuk! sofada, mutfakta, yatağında”

(S.K. II, s.245)

Cemile, içe kapanık biri olarak kendi bireyselliğini kazanamamıştır. Bir boşluğun içindedir ve kendini değersiz hissetmektedir. Cemile'nin Hilmi Bey'e yazdığı mektuplar, kendisinin bilinçaltını ve iç çatışmalarını ortaya koyar. Şiirde geçen oyuk, boşluğu, hiçliği içermesi yanı sıra, cinselliği de çağırıştırır. Cemile'nin bu yapısını güçlendiren/açıklayan bir başka unsur da dünyadaki zaman kavramına uymamasıdır. Cemile, salondaki büyük saati satmıştır, çünkü saatin ölçebileceği herhangi bir zaman parçası yoktur.

“Salondaki büyük saati sattım

Saatin ölçebileceği

Herhangi bir zaman parçası yok”

(S.K. II, s.246)

Cemile, bir hiçlik duygusu içinde ve zaman kavramı olmadan yaşamaktadır. Onun için saatin, günlerin ve mevsimlerin bir anlamı bulunmaz.

2.4. Depresyon

Depresyon, sözcük anlamı ile çökkünlük demek olup kişinin psikik yapısındaki faaliyetlerin yıkılmasını, çökmesini karşılayan bir terimdir. Depresyonun en önemli belirtileri, hayattan zevk almamak, kronikleşmiş mutsuzluk, yorgunluk, dikkat dağınıklığı, bunaltı (kaygı) hali, kontrol edilemeyen kolay sinirlilik, karamsarlık, cinsel isteksizlik, bedensel ağrı şikâyetleri vb. dir. Depresyondaki kişiler, kapalı yerlerde kalamama, aynı yerde uzun süre bulunamama, şiddetli üzüntü ve umutsuzluk içindedirler, topluma katılmaktan kaçınırlar. Depresif kişiler, yemek yemek, uyumak vb. hayati etkinliklerini en aza indirgerler, bazen intihar ve ölüme de yönelebilirler.

Depresyon, bireyin özdeğerinin (self-esteem) azalmasına, hatta yok olmasına sebep olur. Depresyona maruz kalmış kişide görülen belli başlı patolojik veriler arasında, sebebini hastanın da tam olarak bilemediği bir çöküntü, melankolik durum ve bir şeyler yapmaya duyulan isteksizlik vb. sayılabilir. Freud, *Metapsikoloji/Metapsychology* (1917) adlı yapıtının *Yas ve Melankoli/Trauer ond Melanchole* bölümünde, yas ile melankoli ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlar. Ona göre, “Yas her zaman sevilen bir insanın ya da ülke, özgürlük, ülkü, vb. gibi insanın yerini almış olan soyut kavramın kaybına tepkidir.” (Freud, 2002: 244). Freud, bazı insanlarda aynı etkinin yas yerine melankoli yarattığını dile getirir. Kişideki yas hali bir hastalık olarak değerlendirilemez, ancak melankoli hastalıklı bir ruh yapısıyla ilgilidir.

Edip Cansever’in şiirlerinin çoğunda gerek anlatıcılar gerekse şiir karakterleri depresif yapısıyla karşımıza çıkar. Şiir karakterlerinin çoğu kendilerini umutsuz, hayattan zevk almayan, mutsuz, kararsız, bunaltılı, sıkıntılı, karamsar, cinsel bozukluğu olan, ölüm ve intihara meyilli, huzursuz, çaresiz, bitkin vb. pesimist duygu ve düşüncelere boğulmuş kişilerdir. Şair, ilk yayınladığı şiir kitabı *İkinci Üstü*’nde bile “sıkıntı”lı bir yapı gösterir. Kitaptaki “**Hoşlandığım Kadınlar**” başlıklı şiirde “*Ne yapsam, neye benzetsem / Bu mahzun halimi / Aşıklık değil benimkisi / Yolculuk değil / Neyi duysam hüzünlenirim / En ufak şeyi, rüzgarı bile.*” (S.K.I, a.20)

Edip Cansever’in *Umutsuzlar Parkı* adlı şiir kitabı, “Amerikan Bilardosuyla Penguen”, “Çember”, “Umutsuzlar Parkı” ve “Sığınak” başlıklı dört bölüme ayrılmıştır. Şair, *Umutsuzlar Parkı*’nın ilk şiiri olan “**Amerikan Bilardosuyla Penguen**”de, günlük yaşamın koşuşturmaları içinde kalmış, yalnız ve tedirgin insan tipini ortaya koyar. Hatta Cansever’in kendisi de buradaki penguen imgesi ile kararsız ve tedirgin insanı anlatmak istediğini ifade eder. Şiirdeki “*Acımaktan kurtulmuş yerlerine / Sonra duvardan duvara çizilerek / Ölü bir korkunçluğu taşıyor / Sen, hey, duvarlar gibi öldürülmek!*” (S.K.I, s.137), “*Çıkacaksınız çıkın, daha karar vermediniz mi? / Baktıkça bakıyorsunuz kendinize*” (S.K.I, s.138), “*Emiyor sizi yalnızlık*” (S.K.I, s.138), “*Ama nasıl, daha karar vermediniz ki*” (S.K.I, s.140) dizeleri, tedirgin, kararsız, yalnız ve depresif insanı da ortaya koyar.

Şiirde, varoluşunu tamamlayamayan, kendisini oluşturamamış, hiçlik duygusuna boğulmuş depresif insanı görürüz. “*Ve gittikçe sıkılmaktadır ülkesi*

sıkıntının / Sanki bir yokluğa, bir çaresizliğe bakar gibi” (S.K.I, s.165) dizelerinde ben-anlatıcının çıkmazları, çaresizliği yani patolojik yapısı kendini gösterir. *Umutsuzlar Parkı*'nın yedinci şiirinde birkaç defa “*Bitmedi diyorum bitmedi şaşkınlığımız*” (S.K.I, s166-168) denilerek, bireyin depresif haline vurgu yapılır.

Şair, *Nerde Antigone* adlı şiir kitabında aynı izleği sürdürür. “**Başım Dönüyor İkimizden**” başlıklı şiirde, “Ne biçim sestir bu bizim dalgınlığımız” (S.K.I, s.225) diyen anlatıcı kendiliğini oluşturamamanın sıkıntısını yaşar. Daha sonraki dizelerde geçen “*Sonra biz dağ başlarında apansız kurşunlanan / Süresiz baş dönmesiyiz çok garip adamların.*” (S.K.I, s.225) ifadelerle sıkıntının depresif yapıya dönüştüğü görülür. “**Kumcul**”da ise anlatıcı baştan sona depresyonlu bir kişinin özelliklerini taşır: “*Kum, o nisan günlerinin ufalanmış gölgeler / Kuruyan gözlerimde kirlî bir rüzgâr / Kül renkli bulutlarla bir yangın sonu / Güneşler, şeytan minareleri, yıldızlar / Orda burda sayısız ayak izleri / Niye hiç kimse konuşmuyor kadar.*” (S.K.I, s.227) Şiirde, “Sıkılan bir yüz”, “Hep aynı şeyi düşünmek”, “Yılınlar, yitikler, yalnızlar” vb. ifadeler bu depresif kişinin birkaç yönü olarak karşımıza çıkar.

Şair, “**Oda I**” ve “**Oda II**” şiirlerinde yalnızlık ve bunalımının cenderesinde kıpırdamadan durmaktadır. Özne, “doğum sancılıyla kıvranan oda” teşhisiyle, mekân-insan ruhu arasında bağlantı kurar. Kendisi de oda ile özdeşleşmiştir.

*“Ben o doğum sancılıyla kıvranan odamda
Bir süredir hiç kımıldamıyorum
Hiç kımıldamıyorum, dersem, ölümün eskizlerini çiziyorum eskisi gibi
Yüzümün rüzgârıyla oynuyorum arada
Yüzümün rüzgârıyla... bu ufak yolculuk değiştiriyor beni
Bir koltuktan başka bir koltuğa geçiyorum meselâ. Kendimi
Yerlerde sürerekten. Yerler ki taş gibi soğuk
Soğuk bir taş kabartmasına benzetiyor gövdemi”*

(S.K.I, s.452)

Birey, psişik yapısından dolayı öyle bir duruma gelir ki adeta odanın şeklini alır ve kendi yazgısıyla bir böceğin yazgısını eş tutar. Bu, bireyin de tarifini yapamadığı, ölüm ile ölümsüzlük arasında bir şeydir.

2.5. Ben'in Kaçış ve Sığınmaları

Kaçış ve sığınma duygusu psikanalizde iç çatışmaların dışa vurumunun bir yönü olarak verilir. Kendisine ve dünyaya yabancılaşmış insan, yıkılmış değerler dünyası ve iç çatışmalarıyla baş başa kalmıştır. Psikolojik hastalıkların eşliğindeki birey, kendisinden ve toplumdaki kaçma yolunu tercih eder. “Kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan, tarihî, sosyolojik, kültürel, psikolojik sürece ve bütünlüğe aykırılık ve onun dışına çıkma, toplumun değerlerinin uzağına düşüp başka değerleri benimseme veya benimsemeksizin tekrarlama” (Sezen, 2002: 93) kişinin patolojik yapısının yansımasıdır.

Edip Cansever, İkinci Yeni şiir hareketinin birçok özelliğini şiirinde barındırır. Özellikle yalnızlık, bunalım, yabancılaşma ve terk edilmişlik temaları

etrafında oluşan Cansever şiiri, önceleri Garip şiirine yakın olsa da *Yerçekimli Karanfil* (1957) ile İkinci Yeni şiir hareketine katılır. Cansever'in şiirlerinde bireysel unsurların yanı sıra, toplumsal unsurlar da yer alır. 20. Yüzyılın ortalarında dünyadaki kentleşmenin, toplumsal değişimin ve sanayileşmenin oluşturduğu bunalım ve umutsuzluk hisleri, II. Yeni şairlerini ve dolayısıyla Edip Cansever'i de etkiler. Onun şiirlerindeki yalnızlık, bunaltı, kötümserlik vb. duyguların temelinde tüm dünyada ve Türkiye'de de etkili olan "varoluşçuluk felsefesi" gelir. "Bu aşamadan sonra Cansever, modern kent yaşamının insanda yarattığı bunalımı ve iç çatışmaları ele almış, alışlagelen dil anlayışı ve söyleyiş tarzının dışına çıkarak gerçeküstücü şiir anlayışını tercih etmiştir." (Balık, 2011: 11)

"**Umutsuzlar Parkı**" başlıklı şiir 14 farklı metinden ibaret olup şiirde kaçış ve sığınak olarak "park" imgesi kullanılmıştır. Şiirde park imgesi, kent yaşamının kaotik yapısından kurtulmak için tasarlanmıştır.

*"Dağınık mavisıyla gözlerinin
Sevgi vermez kadın uçlarıyla
Korkuya, sadece korkuya sığınmış olarak
Eskimiş, kurtlanmış ikonlarıyla kiliselerinin
Yalvaran bakışlarıyla - nasıl da sevimsiz -
En kötüsü, belki de en kötüsü
Bir duygu açlığıyla soluyarak
Parklara yerleşiyorlar, parkların
Onları çağıran köşelerine"*

(S.K.I, s.159)

İnsanları parklara çağıran, onun sıkıntıları, yalnızlığı ve duygu açlığıdır. Modern hayatın makineleştirdiği insanın duygu katmanındaki yıkılmalar onu hissizliğe, iletişimsizliğe sürükler. Bu, bireyin psikolojisinde olumsuzluklar ortaya çıkarır.

Edip Cansever'in şiir karakterlerinden bir kısmı sıkıntılı ve bunaltılı hallerinden kurtulmak için içki/alkole yönelir. Onur Caymaz, "Edip Cansever'de Alkol Oranları" adlı makalesinde, şairin şiirlerinde içki ve alkolle ilgili kullandığı sözcükleri tespit ederek şu çıkarımlarda bulunur:

"1.Yaşamını şiirine sokan şair, şehrin ve düzenin sıkıntularından Beyoğlu'na kaçtığına, ya da şehrin içinde bir yerlerde kendi içine kapandığına, alkol başlıyor. Alkol şiire sokuluyor. Hüzün alkolü getiriyor iyice.

2.Tüm bunları unutup doğaya denizlere açıldığında, hepsi azalıyor. Şiir dışında.

3. Alkol'ün görüldüğü gibi şairin şiiri üzerinde, alkolle ilgili kelimeler dışında hiçbir etkisi yok. Onun şairlik düzeyini iyi ya da kötü etkilemiyor hiç.”⁴

Hemen hemen bütün şiir kitaplarında alkole yer veren Cansever'in yapıdaki karakterleri, bunaltılı bir alkol esriğinde sığınak ararlar.

Cansever “**Sesli Harfler**” adlı şiirinde, “*Biriyim, cesurum, var mısın ellerime / Bir başka sabaha kadar içelim.*” (Petrol, S.K. I, s.212) diyerek, içkiye bakışını belirtir.

Tragedyalar'de, alkol bir kaçış yolu olarak işlenir. Şair, yer yer içkiden övgüyle bahseder. Kitapta yer yer geçen “*Ya alkol olmasaydı.*” sözü alkolün anlatıcının yaşamına hakimiyeti anlatılır:

“Ya alkol olmasaydı. Bir uzun bardaklarımız vardı. Herkes

birbirinden artardı

Bulanık, bungun artardı

Kuru gök, kuru bir yağmur bırakırdı sesimize

Çok uzaklarda çok düşündüğümüz bir şey solar solar solardı

Meyhaneler biraz olsun solardı

(S.K. I, s.307)

2.6. Oidipus Kompleksi'nde Bir Karakter: Ruhi Bey

Psikanalitik kuramda, özellikle Sigmund Freud'un savunduğu görüşe göre, erkek çocuk annesine karşı duyduğu aşk sebebiyle, babası tarafından cezalandırılıp iğdiş edileceğinden korkar. Çocuğun yaşadığı bu karmaşaya “Oidipus kompleksi” veya “baba sendromu” adını verilir. Freud, ‘Dostoyevski ve Baba Katiliği’ adlı yazısında Dostoyevski'nin nevrozlu, ahlakçı ve suçlu olmak üzere dört ayrı kişilik yapısıyla karşımıza çıktığını söyledikten sonra, Dostoyevski'nin karmaşık kişiliğinde üç etkenin rol oynadığını ifade eder: “Olağanüstü duygusallık, kendisini ister istemez bir sado-mazoşizm ya da suça yatkınlıkla donatan sapık bir içgüdü, çözümleme konusu yapılamayan bir sanatçı yeteneği.” (Freud, 2012: 225). Freud'un ‘Dostoyevski ve Baba Katiliği’ adlı incelemesinde, Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler romanındaki baba katiliğini Oidipus kompleksi teorisinden yola çıkarak anlatır.

Edip Cansever'in Oedipus kompleksini en belirgin olarak yansıttığı şiir kitabı *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976) adındadır. Bu kitaptaki bütün şiirlerde şiir kahramanı Ruhi Bey'in bunaltıları ve varoluş trajedisi görülür. Bu eserde, “Bilinçaltı hatırlama yoluyla serbest bırakılmıştır, bellek trajedisinin kökenindeki ilk sarsıntıyı/travmayı aramaya başlar.” (Oktay, 2001: 158). Şiirdeki imge dünyası, bilinçaltının dışa yansması ile şiire derinlik kazandırır.

⁴ Geniş bilgi için bk. Onur Caymaz, “Edip Cansever'in Şiirinde Alkol Oranları” <http://onurcaymaz.com/?p=598> (05.05.2012)

Cansever, “**Ruhi Bey Anlatıyor: Bir Düğün Günü ve Sonrası**” başlıklı şiirde, Ruhi Bey’in ağzından hatırlama ile çocukluk yıllarına giderek baba figürü ile baba kompleksinin temeline iner.

*“Beni ölüme uğurlayan bir düğün günü
Babamı hatırlıyorum
Babamın ölümünü
Kırbacıyla birlikte bir çam ağacına gömülü
Annemse odasında babamın
Hasta yatağında
Kimildamadan yatıyor
Pencerede sapsarı bir limon görüntüsü
Duvarda rengarenk bir kırbaç koleksiyonu.
Hatırlıyorum.”*

(S.K.II, s.57)

İkinci Yeni şairlerinden Sezai Karakoç’ta ise durum çok farklıdır. Karakoç, anneye bir kutsallık atfeder. Anne ve çocuk birlikteliği ‘Diriliş’in gerçekleşmesinde önemli bir aşamadır: “Ve çocuk öz annesinin süt ve memesinde görmekteyiz gerçekleştirdiğini düşlediği âlemin (Gün Doğmadan: 511) Yukarıdaki dizede olduğu gibi çocuğun yaşamda başarılı olması için en güvenli yer annesi ve onun kucağıdır. Çocuk ancak burada düşlediği dünyayı yakalayabilir. (...). Anneye kutsallık veren şair, anneyi “diriliş neslinin” ülkesi, çocuğu ise bu ülkenin bir ferdi olarak görür. Şairin ideal çocukla ilgili dizelerinde dinsel bir söylem egemendir. Annenin ninnisinde bile çocuk için “Tanrı Armağanı”, “Yüzüne nur saçmış Kur’an” (Gün Doğmadan: 621) nitelendirmelerini kullanır. (Yaşar, 2013: 2823).

Cansever’in yukarıdaki şiirinde baba figürünün otoritesi, eziciliği ve zorbalığı “kırbaç” sözü ile imgeleştirilmiştir. Kırbaç, “hem şiddeti hem de cinsel anlamda erilliği temsil eden bir simgedir.” (Serdar, 2003: 70). Baba kompleksi ilgili şiir kitabının “**Bir Çiçek Sergicisi Der ki**” isimli şiirde de kendisini gösterir:

*“Ruhi Bey’i İçerenköy’den tanırım
İçerenköy’ü iyi bilirim de ondan
Kaç yıl önceydi, şimdi unuttum
Babasını da tanırım
Kaç yıl önceydi, bilemem
Üryani eriği gibi gözleri vardı
Çizmeleri, kamçısı
Ruhi Bey, benden çiçek alırdı
O zamanlar sokak sokak dolaşırdım...”* (S.K.II, s.36)

2.7. Psikanaliz ve Arketip

Arketip (*Fr. archétype*); ilk örnek, asıl numune, prototip anlamlarına gelmekte olup Jung'un analitik psikolojisinde ego, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı ile kişiliğin yapı taşlarıdır. Jung, arketipleri ortak bilinçdışını oluşturan unsurlar olarak belirtir ve "insanın fizyolojik anlamda nasıl geliyorsa ruhsal anlamda da belli bir gelişme potansiyelini içinde taşıdığı söyler." (Namlı, 2007 s.1211). Jung'un kolektif bilinçdışında bulunan öğeler olan arketipler, davranış kalıpları olarak da bilinir. "Arşetipler (arketip), hepimizde yer alan insanlığın en eski hayalleridir." (Özgü, 1994: 210).

Kolektif bilinçaltını oluşturan öğeler olan arketipleri Jung, dominantlar, mitolojik ya da ilkel figürler olarak da ifade eder. Psikanalizde benlik (self), anne, gölge, persona, anima, animus vb. arketipleri ön plana çıkar. Edip Cansever'in şiirlerinde bu arketiplerden persona, anima ve animus ve gölge arketipleri belirgin bir şekilde yer alır.

Edip Cansever'de persona arketipi yoğun olarak dramatik şiirlerden oluşan *Tragedyalar* adlı kitabında görülür. Bu eser, şekil bakımından klasik tragedyaya özelliklerini taşıyan, karakter oluşturmada romana ait unsurlar gösterir.

Cansever, *Tragedyalar* ile klasik bir tragedyaya yazmaz, eserinin ismini oluştururken mecazi anlamda klasik tragedyaya da gönderme yapar. "Klasik tragedyaya ile Cansever'in *Tragedyalar*'ı arasında belki de en önemli ilişki, 'persona' kavramı çevresinde oluşmaktadır... Sözcüğün aslı tragedyalarda kullanılan maskelerin adıdır, bu da gelişerek 'kişi' kavramına dönüşmüştür oyunlarda. Burada, bu 'ilahi' değil, 'insani' tragedyada biz yalnız Lusin'in, Stepan'ın, Vartuhi'nin, Armenak'ın ve Diran'ın yaşamlarını, koro ve episodlarda onların ortak 'trajedi'lerini değil tüm dünyanın trajedisini izleriz: ve hiçbir klasik tragedyaya ustasının ya cesaret edemediği ya da hayal bile edemediği büyük insanlık cezasının yok ediciliğini: yalnızlığı, yalnızlığın çeşitli türlerini. Öyleki *Tragedyalar*'ın sonunda ilahi ceza olmadığı için ilahi arınma da gelmez ve umutsuzluk yalnız yapıt sürecinde değil sonra da sürer."⁵ (Turan, 1986: 48)

Tragedyalar'daki Lusin'i, Stepan', Vartuhi', Armenak ve Diran kişilik sorunu yaşayan bunaltılı şahıslardır. Cansever, Armenak için "*Baba Armenak durmadan sıkılıyor / Eşyalara bakarken sıkılan bir profili / Oymalarda sıkarak / Yeniden sıkılıyor.*" (S.K.I, s.319) diyerek, ondaki problemlerden bir kısmını dile getirir. Armenak, kendi kişiliğini yaşayamayan biri olup içki düşkünerdir. Oğlu Diran ile Lusin'in sorunlu evlilikleri de onu sıkılmaktadır. Bu sebeple, "*saydam bir duygu lekesi*" (S.K.I, s.319) Armenak'ın vücuduna yayılır ve sonra Diran ile Lusin'in evlilik fotoğrafı üzerine konar. Şair bu durumu, "*Giderek eroinleşiyor*" (S.K.I, s.319) sözleriyle ifade ederek, bir çözümsüzlüğü ve uyuşukluğu dile getirir. Armenak'ın sıkıntılarında kurtulmak için alkole yönelmesi ise onun psikolojik açmazlarda oluşunun bir yansımasıdır.

⁵ Güven Turan, "Yüzler ve Maskeler – Edip Cansever'in Şiirine Genel Bir Bakış", Adam Sanat, 13, 12. 1986. s. 48.

Vartuhi ise, “*O her yerde dürbünleri olan kadın / Mineden, sedeften, bağadan / Ve koynundan durmadan / Dürbünler çıkararak Vartuhi / Bir de çok uzaklara bakmak için din kitaplarından / Dürbünler yapan / Ve her şeyi birden yaşamakta olan yüzüyle*” (S.K.I, s.321) sözleriyle tanıtılır. Bununla beraber, “*Ve dinsel Çin Müziği Vartuhi / Yarı kalmış bir çiftleşmedeki / Yarı kalmış yaratıkları doğuran / Bir cehennem gibi dayanılmaz yapan kendini*” (S.K.I, s.321) ifadeleri, Vartuhi’nin adeta bir maske takarak, kendi kişiliği dışına çıktığını ortaya koyar.

İnsanın kolektif bilinçaltında karşı cinse ait özelliklerin bulunması anlamına gelen bu arketip, kişinin ruhsal gelişim süreciyle ilgili bir durumdur. Jung, bu arketipi kadınlarda *animus*, erkeklerde ise *anima* adıyla belirtmiştir. Her iki arketip birlikte “*syzygy*” diye ifade edilir. Bir erkekte anima çok gelişirse, onun yapısında hassasiyet ve yumuşama artar. Jung, erkek eşcinselliğinin anima ile ilişkili olduğunu söyler.

Tragedyalar’da Stepan eşcinsel bir kişi olduğu için Lusin’e bir erkeğin bakış açısıyla yaklaşmaz ve onu reddeder.

“*Bak Lusin, çünkü ben sevmiyorum kadınları
Bu tuhaf alışkanlığı, bu gereksiz yakınlığı
Sense bencillik diyeceksin buna. Ya da
Bir zevk düşkünlüğü diyeceksin. Oysa hiçbiri değil..*”

(S.K.I, s.332)

Şiirde “Yarı kalmış bir çiftleşme”den doğan bir “Yarı kalmış yaratık” (S.K.I, s.321) olarak tanıtılan Stepan’ın kadınları sevmemesi, cinsel tercihleri arasında kadının olmamasını, yani eşcinsel tarafını gösterir.

2.8. Psikanaliz, Aşk ve Erotizm

Psikanaliz, özellikle bilinç dışı ile ilgilenir; aşk da genel olarak bilincin dışında yer aldığı için aşk ile psikanaliz arasında bazı ilişkiler bulunur. Aşk, benliği de içine alan, yani benlik tarafından kontrol edilemeyen bir olgudur. Psikanalitik açıdan aşka bakışta, aşkın erotik (cinsel), yıkıcı, hastalıklı, (bazen) ölümcül, benliğe hakim oluşu ve bilinç dışılık özelliklerinin rolü vardır. Psikanalizde, kadın ve erkeğin birleşmesi öyküsünün gelişimi ele alınır.

Aşkın psikanalitik boyutu insan yaşamının en önemli yönlerindedir. “Psikanalizin kadına ve aşka bakışının altında temel olarak çocuk cinselliğinin masum aşkı olan ödipal sevgi yatar. Bu anlayışa göre her erkek çocuk annesine, her kız çocuk da babasına cinsel ilgi duyar. Bu, olağan koşullarda 5-6 yaş dolayında çözümlenir ve ebeveynlere duyulan yasak duygular bilinçdışında bastırılır (represyon).” (Alper, 2012: 43). Daha sonraki yıllarda cinsel kimliklerini tanımaya başlayan erkek ve kız çocuk psikoseksüel süreçlerini tamamlar. Bu süreci tamamlayamayan bireyler daha sonraları psikoseksüel bozukluklar (cinsel sapıklıklar, fetişizm, transseksüellik vb.) gösterebilirler.

Yerçekimli Karanfil’deki “*Ey*” başlıklı şiirde ben/öteki karşıtlığında öznenin yalnızlığını giderecek, sessizliği bozacak varlık sevgilidir:

*“Sen usul, ben yavaş, kime yaraşır bu sessizlik
Kim biner bu gemiye insandan kıyıları yapıırken
Yetmez mi dalgası vursundu azıcık gözlerimize
Gözlerin gözlerime, siz bak ey!”*

*Şu sen de olmasan insan çıldırarak mı
Hiç yoktan bir yerlere mi gidecek belki
Olsun neresi olursa, git karanlık ama git
Gecemizde duranı sen kal şey!”*

(S.K.I, s.94)

Burada özne, sevgiliye “aşktan ziyade yalnızlığa ve açmazlara bir çare” olarak yaklaşır. “Gidilecek yerin de, içinde bulunulan yerin de karanlık ve gece imgeleriyle verilmesi, bir açmazı yansıtmaktadır. Gece göstergesiyle verilen yeri aydınlatabilecek tek kişi sen olarak görülmektedir.” (Lüleci, 2009: 114).

“**Yerçekimli Karanfil**”de aşk, “karanfil” imgesiyle verilir. Buradaki sevgili, öznenin mutluluk kaynağıdır. Sen diye hitap edilen kişi yani öteki, öznenin tamamlayıcısı konumundadır.

*“Biliyor musun az az yaşıyorsun içimde
Oysaki seninle güzel olmak var
Örneğin rakı içiyoruz, içimize bir karanfil düşüyor gibi”*

(S.K.I, s.103)

Şiirin son bendinde özne/ben ile sevgili/sen/öteki birlikteliğinde karanfilden başka, “beyaz” imgesinin de varlığı dikkat çeker:

*“Görüyorsun ya bir sevdayı büyütüyoruz seninle
Sana değiniyorum, sana ısınıyorum, bu o değil
Bak nasıl, beyaza keser gibisine yedi renk
Birleşiyoruz sessizce.”*

(S.K.I, s.103)

Bezik Oynayan Kadınlar adlı şiir kitabında, “Manastırlı Hilmi Beye Birinci Mektup” başlıklı şiirde, anlatıcı Cemile, kendisini değersiz görüp boşluk içinde algılamaktadır. İlgili şiirde kendisini bir “oyuk” olarak gören Cemile şöyle der:

*“Hiçbir yere taşmıyorum, kendime sızıyorum yalnız
Ben dediğim koskocaman bir oyuk
Koltuğun üstünde, aynadaki yansıda
Bir oyuk! sofada, mutfakta, yatağında”*

(S.K.II, s.245)

Cemile, edilgen bir yapıya sahip olup cinselliği de arzuladığı biçimde yaşayamamıştır. “Oyuk” imgesi, yaşanamamış cinsel çağrışıma da sahiptir. Aynı şekilde, birinci mektubun sonunda “gölge” imgesi yalnızlık, karanlık anlamları ile cinsellikle de ilgilidir.

2.9. Eros-Thanatos Trajedisinde Yaşam-Ölüm İçgüdüleri

Psikanalizde, id’in iki temel itkisinden olan “eros” “thanatos”, kişinin yapıcı ve yıkıcı yönlerini oluşturur. Kişide birbirine zıt içsel gerekliliklerin oluşturduğu dürtüler arasındaki çatışmalardan biri de yaşam ve ölüm dürtüsü gibi çatışmalardır. Freud, 1920’de “Haz İlkesinin Ötesinde” eserini yayımlar ve burada ilk defa ölüm dürtüsünden söz eder. Freud, bu dürtüyü daha sonra “Thanatos” diye tanımlar. O, yaşam dürtüsünü de “Eros” adıyla ifade eder.

Ölüm içgüdüsünde bireyin yaşama ilişkin gerekliliklerden yorulup bunlardan kurtulma ve dinlenme isteği söz konusudur. Buna göre öznenin yaşamında ölüm dürtüleriyle yaşam dürtüleri arasında çatışma yer alır. Yaşam-Ölüm trajedisinde kişinin olumlu davranışlarıyla, ölüm dürtüleri, kendisini cezalandırması, mazoşizm, intihar ve dışa dönük saldırganlıkları çatışma halindedir.

Cansever’in *Yerçekimli Karanfil*’de yer alan şiirlerinde yaşam-ölüm trajedisi belirgin biçimde görülür. Şiirin öznesi “**Yangın**” başlıklı şiirinde yaşama sevinci ile ölüm korkusunu bir arada hisseder.

*“Dışarı çıkıyorsanız dikkat! çiçeklerle karşılaşmayın
Ya da koklamayın onları, iyisi mi yüzünüzü örtün
şapkanızla
Ya da düşünmeyin hiç, ben bakın öyle yapıyorum”*
(S.K.I, s.98)

İlgili şiirde yaşamın olumlu ve olumsuz yönleri birlikte işlenmiştir. “*Beni sevdiniz mi? yangındır artık parmaklarımız.*” dizesinde, yaşam-ölüm çatışmasının “yangın”a dönüşmesi ifade edilir. Özne, “*Bir yere kapınıyorsanız dikkat! yanınızda olsun elleriniz*” derken, “el” imgesiyle nesneyi, somut olanı, yani yaşamayı dile getirir.

“**Çember I**” başlıklı şiirde dünyanın orta yerinde kaldığını belirten özne/ben, dünyasını “değişik bir sokak” olarak niteler. Ona göre dünya “yaşanıp ölünen bir mekân”dan öteye gitmez:

*“Yani çok değişik bir sokağı yakalamış bulunan
Kullanmak için yaşayıp ölmeye.”*

(S.K.I, s.145)

Burada, özne yaşamı nasıl kabullendiyse, ölümü de aynı şekilde benimsemektedir. Çünkü ölüm karşısında çaresizdir ve bir gün onu bu “çemberde” yakalayacaktır.

Cansever, “**Phoenix**” adlı şiirinde ölüm/yeniden doğum trajedisini, mitolojik bir kuş olan Phoenix imgesiyle irdeler. Şiirde, yorgun ve bitkin bir kişinin, fahişelerle dolu bir meyhanede içinde bulunduğu günü yakarak sonraki gün yeniden doğma isteği dile getirilir. Ateş, yakıcılığıyla beraber temizleyici özelliğe de sahip bir unsurdur. Yanarak kötülüklerden, kirlerinden arınan kişi, adeta yeni hayata tertemiz çıkar.

*“Kim ne derse desin ben bu günü yakıyorum
Yeniden doğmak için çıkardığım yangından.”*

(S.K.I, s.207)

Bu şiirde özne içinde bulunduğu trajik durumdan dolayı, içinde bulunduğu günü yakmaya, küllerinden yeniden doğmaya çabalar. Burada, meyhanede çalışan fahişeler, içinde buldukları trajik ortamdan dolayı, “siyah” düşüncelidirler ve dünyaya intiharla bakarlar:

*“Bu nasıl bir bakış ki dünyaya intiharla
Ya da hep kar yağıyor da düşünmesi siyahtan”*

(S.K.I, s.207)

2.10. Varoluşçu Psikanaliz Açısından Bakış

Genel olarak kötümserlik, bunaltı, başkaldırı, özgürlük ve umutsuzluk felsefesi olarak bilinen varoluşçuluk (Egzistansiyalizm), insanın dünyada varoluşunu, kendini ve maddeyi sorgulaması neticesinde karşılaştığı çıkmazları, çatışmaları yorumlayan felsefi akımdır. “Egzistansiyalizm, insanın anlamını yitirmeye başlaması ve toplumla bağlarının koptuğu bir varlığa dönüşmesiyle ilgilidir. Varoluşçuluk, kısa ifadeyle, var olma problemi üzerinde durur. İnsan, özünü eliyle oluşturmak/yaratmak zorundadır. Bu anlayış İnsanın bunaltı yönünü ele alır. İnsan hayatının sınırlı oluşu, yok olma/ölüm tedirginliğini sürekli hissetmesi, isteği dışında bu dünyaya gönderilişi/atılışı ve korumasız kalışı bunaltının asıl sebepleridir. Terk edilmiş kesin bir sonu ifade eder. Bir ucu ölüm olan dünyada çaresiz kalan insanoglu, kendi varlığının özünü yine kendisi kuracaktır.” (Karabulut, 2011: 976).

Psikanalizde psiko-terapötik arayışlar ile insanın sorunlarına, çıkmazlarına, bunaltılarına çözüm bulmaya çalışılır. Varoluşçu psikoterapiye göre, İnsan psikolojisinin bozulmasındaki temel sorunların başında anksiyete (yani bunaltı, iç daralması) ve korkular gelir. Bireyin gerçek hayatta karşılaştığı felaketler (ölümler, ağır hastalıklar, ekonomik krizler, ağır travmalar vb.) kişide bireyde bunaltıya sebep olur. İşte varoluşçu psikanaliz bu noktada devreye girer ve bu bunaltı ve korkudan oluşan psikozları tedavi etmeye çalışır.

Birey, zaman ve mekana göre, bunalım ve sıkıntıyı derinden hissedebilir. Bunaltının derinden hissedilmesi yani bir psikoz haline dönüşmesi modern toplumun temel problemlerinden biridir. Sartre, insanlığın bunaltıda olduğunu söyledikten sonra, “Bağlanan ve yalnızca olmak istediği kimseyi değil, bir yasa koyucu olarak bütün insanlığı seçen kişi, o derin ve tümel (külli) sorumluluk duygusundan kurtulamaz.” (Sartre, 1985: 67). diyerek 20. yüzyılın yıkıcılığı, bunalımı ve yalıtıcılığının insanın benliğini bulmasını nasıl engellediğini dile getirir.

Varoluşçu psikoterapinin önemli temsilcilerinden biri Irvin Yalom’dur. Yalom, psikanalitik araştırmaları sonunda varoluşçu psikoterapi üzerinde yoğunlaşmıştır. Varoluşçular, insanların temelde ortak özellikler taşıdığını, onların psikolojik rahatsızlıklarının temelinde, varoluşçu bazı unsurların bulunduğunu, varlığını fark edebilen tek varlık olduğunu söylerler. Buna göre, insan, iradesi dışında bu dünyaya adeta atılmış olup varlığına anlam aramalıdır.

Edip Cansever’in şiirlerinde çokça görülen yalnızlık, ölüm düşüncesi ve sıkıntılar bireyin iç ve dış dünyasındaki çıkmazlar ve bunalımlarla ilgili olduğu gibi, dönemin revaçta felsefi akımlarından varoluşçulukla da ilgilidir. Şairin poetik yapısının şekillendiği ve İkinci Yeni şiirinin tutunmaya başladığı yıllarda varoluşçu felsefe birçok şairi etkiler. Bu bakımdan Cansever’in bazı yönlerden Sartre ve Camus’nun romanlarından etkilendiğini belirtmek gerekir.

Varoluşçuluğun Cansever’de önemli bir yer tutması hususunu Ahmet Oktay irdeler: “Edip Cansever de daha iyi bir dünya isteği özlemini Marksçılıktan, yalnızlık, umutsuzluk ve iletişimsizlik duygusunu ise Varoluşçuluktan esinlenmiştir. Gerçekten de bence Edip’teki asıl ana yön değiştirmeyi Yerçekimli Karanfil’den daha yetkin biçimde ortaya koyan Umutsuzlar Parkı, tümüyle Varoluşçu Sözlüğü kullanır ve şair, bu sözlüğü son kitabı *Oteller Kenti*’nde bile elden bırakmaz.” (Oktay, 1986: 20).

Edip Cansever’in şiirlerindeki bunaltı ve yabancılaşmanın temelinde dönemin yaygın felsefi akımı “varoluşçuluk”un da etkisi büyüktür. Bu sebeple Cansever, şiirlerinde modernizm ve kentleşmenin insanda oluşturduğu travmaları çok işler.

“**Amerikan Bilardosuyla Penguen**”de, penguen imgesi ile kararsız, toplumdan kopuk ve yalnız insanı görürüz. Şair, “*Her evde bir çekirdek gibi insan ağaçları / İnsan elleri / O penguen / Penguen penguen / Soğuk su tadında kadın yüzleri / Bir sabah denizinde belirsizliğe giden / Dörtmala atlar gibi bitmezlik içinde*” (S.K.I, s.140) diyerek, bir belirsizliğe gönderim yapar. Şiirdeki “insan ağaçları”, “soğuk su tadında kadın yüzleri” ifadeleri, bireyin ben’indeki kayboluşluğa, durağanlık ve donukluğa işaret eder. Daha sonraki dizelerde kişinin kararsız yapısı ve çaresizliği belirtilir:

Sevinme iplikleri

Kıskançlık iplikleri

Beni biliyorsunuz ya, öyle sakin

İplikleri

Penguen penguen

Vur düşür pengueni

Ama nasıl, daha karar vermediniz ki.

Doğrusu elinizden ne gelir ki

Siz dolgun yaşamaya bakın günleri.”

(S.K.I, s.140)

Cansever “**Çember**” adlı şiirinde kendisinin sıkıntıya doğru gittiğini söyler. “*Evet, bakalım insan nereye gidecek / Ben omuzlarımı alıp sıkıntıya giderim*” (S.K.I, s.147) diyen anlatıcı, sıkıntıya boğulmuş, varoluşunu tamamlayamamış bir yapıdadır. Şair daha sonra, “*Bir asker kışlaya döner / Sonra çok olağan bir şeymiş gibi / Yerine yer koyarak biraz / Bir şehir kendine ilerler / Böylece / Ama böylece / Gittikçe daraltır bizi o siyah / O büyük milyonerli çember*”(S.K.I, s.147) sözleriyle bir kısıtılmışlık, sınırlılık ifade eder.

İlgili şiirin genelinde bireyin hayatı “siyah çember”e benzetilerek menfi anlamda kullanılır. Şiirde “çember”, dönüp dolaşılıp sonunda aynı noktaya gelinen, sıkıştırılmışlığı, belli sınırlar içerisinde kalmışlığı ifade eden bir imgedir.

Umutsuzlar Parkı’nda birey tam bir “şaşkınlık” içindedir. Çünkü o, varoluşunu gerçekleştiremeyen, edilgen, hatta kendi varlığından bile şüphelenen bir psikolojik yapı içindedir. Bu sebeple metnin belli yerlerinde, “*BİTMEDİ ŞAŞKINLIĞIMIZ*” (S.K.I, s.166-167-168) ifadesi yer alır.

Edip Cansever’in “**Medüza**”sı felsefi anlayış ve izlek bakımlarından varoluşçuluğun izlerini taşır. İmge yüklü olan bu şiirde insanın kendiliğini gerçekleştirme meselesi ele alınır.

“Derin, sessiz, iyi böylece

Güz, ölülerini bırakan kuşlar

Yer kalmadı acıya ülkemizde

Derin, sessiz, iyi böylece

Gün ortası alacakaranlık bakışlar.” (S.K.I, s.228)

Yukarıdaki dizelerde derin, sessiz bir boşluğa bırakılmış bir insanın şaşkınlığı ve çaresizliği verilir. “Böylece” ifadesi bireysel derinleşmeyi sağlayacak olan sükûnetten oluşan duruma olumlu bir yaklaşımdır. Aslında yalnızlığın insanı mutlu etmesi düşünülemez. Yalnızlaşan kişinin psikolojik yapısının normalin dışına çıkması kaçınılmazdır. Sartre, bireyin şaşkınlığının, iç sıkıntısının sorumlusu olarak yine bireyi görür.

Yalnızlıktan veya acı çekmekten zevk almanın birtakım patolojik sebepleri olabilir. İnsanın kompleks yapısı, psikolojik tahlillere gerek duyar. İnsanın dünyasındaki karmaşıklık, edebî esere de yansır. “Edebî eserin karmaşıklığı, aşkınlığı ve tanımlanmazlığı, onun psikolojik ögesinden, yani doğrudan insan ruhuna bağlı oluşundan kaynaklanmaktadır.” (Emre, 2006: 267). Jean Paul Sartre, *Bulantı* adlı eserinde dünyanın ve insanın varoluşunu sadece, “Boş, saçma değil, aynı

zamanda yumuşak, yapışkan, her şeyi bozan, yoğun pelte gibi bir şey.” (Sarı, 2008: 62) olarak anlatır.

Edip Cansever'in *Tragedyalar* adlı yapıtı, yabancılaşmanın ve bireyin trajedisinin en üst seviyeye çıktığı şiirleri içerir. Şair bu eserinde modern hayatın bunalımlı insanlarını irdeler. “Tragedyalar, kent yaşamının kaotik yapısı içinde gittikçe yalnızlaşan, bunalan, marjinalleşen ve kronik bir kararsızlık hâlinin taşıyıcısı olan bireyin ölümlü yaşamın, mutlulukla mutsuzluğun bir paradoksa dönüştüğü ortamda yaşadığı içsel problemler etrafında kümelenir. Metni kodlayan şifrelerin, karamsarlık, yalnızlık, bunalım, kendine ve çevresine yabancılaşma, değer yitimi, kaçış ve sığınma, alkol, ölüm arzusu olduğu söylenebilir.” (Balık, 2011: 13).

Tragedyalar'da yabancılaşmanın, sosyal ve kültürel dejenerasyonun en önemli sebeplerinden biri manevî değerlerin yitimidir. Şiirdeki “*Hepimiz tanrı kaldık, kimse mutluym demesin.*” (S.K.I, s.281) dizesinde, sadece insanın değil, Tanrı'nın da bu dünyada mutlu olamayacağını ifade ederek, bireyin kaotik yapısına göndermede bulunur. Böyle bir düşüncenin temelinde şiir kişilerindeki bunalıyla beraber, Tanrı inancının zayıflığının olduğunu belirtmek gerekir.

İlgili şiirin ilk dizelerinde koronun dile getirdiği “yıkılmakta olan bir dünya” ile karşılaşırız:

“Çünkü bir bir yıkılmakta açsanız radyoları
Sokaklar, köpekler ve tanrının bütün eşyaları”

(S.K.I, s.275)

Tragedyalar'da, psikolojik bakımdan hastalıklı insan tipolojisi çizilir. Daha sonraki “episode” bölümünde ise trajik durum kendini daha da gösterir. Şiirin bütününde yer alan hakim temalardan “tükenmişlik” duygusu, burada “*Biter elimizdeki şey, biter her şey / Kalırız, kan gibiyiz, donarız bir tanrısalda*” (S.K.I, s.276) dizesiyle verilir.

“**Çağrılmayan Yakup**”, bireyin yalnızlık, yabancılık, kimlik ve varoluşsal problemlerini dile getiren bir şiirdir. Burada irdelenen sadece, Yakup değil; bütün insanlıktır:

“Geceden kalma bir lamba yanıyordu, açık
Bir pencerenin sokağa doğru içinde
Bu uyum korkunçtur Yakup!
Yakubun olması korkunçluğudur bu
Dünyanın insana doğru içinde
Yakup, Yakup!”

(S.K.I, s.379)

Şiirin ilk kısmında üç defa, “Kurbağalara bakmaktan geliyorum” diyen Yakup, kurbağaların kalabalık oluşuna şaşırıldığını söyler, çünkü kendisi yalnız, yabancı ve henüz kimseler tarafından çağrılmamıştır. Şiir boyunca yalnızlık ve yabancılık hisleriyle dolu olan Yakup, uyumsuz ve parçalanmış bir yapı gösterir.

Yakup'un "*Ben, yani Yusuf, Yusuf mu dedim? Hayır, Yakup / Bazen karıştırıyorum.*" (S.K.I, s.379) sözleri, onun varlığının farkında olmayışını gösterir.

Çağrılmayan Yakup adlı kitaptaki Yakup, Cansever'in de belirttiği gibi, toplum tarafından itilmiş, horlanmış, uzaklaştırılmış bir insanı simgeler. Yakup'un bu yönleriyle toplumun benimsemediği, hatta görmezden gelip yok saydığı biridir. Otobüste biletçinin onun için bilet kesmek istememesi bu yok sayılmanın bir göstergesidir.

"Bir otobüse bindiğim, biletçinin bilet bile kesmek istemediği ben"

(S.K.I, s.381)

Yakup, "*Kendine bilinmeyenler yaratan Yakubum*", "*Bütün ilgiler sizin olsun*" ve "*Her türlü bir şeyler sizin olsun*" diyerek, yenilgiyi kabul eder. Kendisini Yakup olarak değil, Yakub'un hiç "*çağrılmamış şekli*", "*dağılgan*" ve "*yaşar gibi*" olarak tanıtan Yakup, varoluşunu gerçekleştirmekten uzak bir yapı gösterir.

İlgili şiirdeki "*kurbağalar*" kalabalık, telaşlı, açgözlü ve yapışkan oluşlarıyla dikkat çekerler.

"Kurbağalara bağlayan taş merdivenleri

Durmadan kendimle karıştırıyordum

Kimse beni tutup çıkarmıyordu

Vıcık vıcık taşlar duyuyordum ayaklarımın altında

Anlamsız, yapışkan bir yığın taşlar."

(S.K.I, s.381)

Çağrılmayan Yakup'ta yabancılaşmayla beraber yargı sistemine de eleştiriler vardır. "*Kurbağalar*", suçu olmadığı halde Yakup'u yargılayan kişilerdir. Kurbağalara giden yol vıcık vıcık ve yapışkandır. Metnin üçüncü kısmında adeta bir mahkeme kurulmuştur ve yazı makineleri, kağıt sesleri ve kurbağaların üzerinde oturdukları masalar vardır. Böyle bir ortamda Yakup çağrılmayı beklemektedir, ancak kimse onu çağırmamaktadır:

"Önce bir kenarda durdum, hiç kimse beni çağırmadı."

(S.K.I, s.381)

Çağrılmadığı için sıkılan Yakup, bir sigara içmek istediğinde, mübaşir kılıklı kurbağa, "*olmaz*" diyerek onu engeller. Sonra, Yakup "*herkesin oturduğu bir yer*"e gider ve "*Ben Yakup, ya onlar kimdi*" der. Bu tabloda, kişinin varoluşunu gerçekleştirme serüveninde onun sürekli engellenişi ve varoluşunu gerçekleştiremeyişi ifade edilir. "*Ben Yakup'um, onlar kimdi*" ifadeleri, kişinin varlığının farkında oluşunu göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Psikoloji, insan zihin ve davranışları üzerinde çalışarak, bireyin ruhsal patolojik taraflarını tespit ve tedavi etmeye çalışan bir bilimdir. Bu bilim, özellikle kişinin davranışların temelinde yer alan süreçleri bilimsel olarak inceleyen bilim olarak tanınır. Psikoloji, insan üzerine yoğunlaşan bir bilim olup bu yönüyle edebiyatla yakın ilişki kurar. Freud'un psikiyatriye kazandırdığı dinamik bakış açısı olan psikanaliz, klasik psikanalitik kuram (Freudyen), Lacancı psikanaliz, analitik psikoloji, bireysel psikoloji, kendilik psikolojisi, nesne ilişkileri teorisi, kişilerarası psikanaliz, modern psikanaliz vb. akımlarla günümüze kadar gelmiştir. Psikanalitik okulların hemen hepsinin ortak özelliği, Freud'un klasik psikanalitik kuramından az veya çok yararlanmalarıdır. Temelinde Freud'un tespit ve düşüncelerinin bulunduğu psikanaliz, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Heinz Kohut, Karen Horney, Margaret Mahler, Melanie Klein, Rollo May, Jacques Lacan vb. psikanalistlerin çalışmalarıyla gelişimini sürdürmüştür.

Psikanalitik edebiyat kuramı, psikanalizin verilerinden yararlanarak sanatçının ve edebî yapıt karakterlerinin tahlilini yapmayı amaçlar. Bu kuram sanatçının ve yapıtındaki karakterlerin davranışlarını ve bilinçaltı taraflarını inceleyerek, onların iç dünyalarını ortaya koymayı hedefler. Yazarı yapıt vermeye zorlayan temel unsurlardan biri bilinçaltındaki dürtülerdir. O, bastıramadığı isteklerini eserleri vasıtasıyla tatmine çalışır. Sanatçının nevrotik yapısı dikkate alındığında, onun bilinçaltına itilmiş, hapsedilmiş istekleri, korkuları, başarısızlıkları ve dürtüleri, genel olarak eseri ile açığa çıkar.

II. Yeni Şiiri'nin önemli isimlerinden Edip Cansever, şiir karakterlerinin bilinçaltı ve bilinçdışı yönlerine geniş yer verir. Cansever, özellikle Umutsuzlar Parkı'ndan başlayarak birçok şiir kitabında bireyin bilinçaltındaki "çürümüşlük", "atılmışlık", "hiçlik" ve "yalnızlık" taraflarını irdeler. Şiir karakterlerinin çoğu sık sık ruh dünyalarını "karanlık" ve "donuk"luk ile ifade ederler. Bilinçaltı bireyde sadece çürümüşlük değil, aynı zamanda "sıkıntı" ve "acı" üretir. Cansever'in şiir kişileri kendilerini "erimek" ve "unutulmak"la aynı düzlemde algılar.

Edip Cansever'in şiirlerinde imge zenginliği dikkat çeker. Bireyin bilinçaltına büyük önem veren psikanaliz, imgeyi bilinçaltındaki duygu yoğunlaşmasının bilince yansımaları olarak tanımlar. Şair, imge oluştururken sadece bilinçaltındaki malzemelerden değil, bilinçli hallerinden de yararlanır. Bu açıdan bakıldığında Cansever'in bilinçli bilinçaltı taraflarını çok iyi kullandığı söylenebilir.

Cansever'in şiirlerinde bireyin iç ve dış çatışmalarına geniş yer verilir. Freud, bireyin iç dünyasındaki çatışmanın, benlik-alt benlik-üstbenlik arasında olduğunu söyler. Bireyin iç çatışmaları, benliğin tehdit altında kalmasına sebep olur ve sonuçta savunma mekanizmaları devreye girer. İç dünyasında çatışma yaşayan bireyin dış dünyaya da uyum sağlayamadığı görülür. Edip Cansever'in şiir karakterlerinin iletişimsiz olmalarına, yalnızlık ve hiçliği derinden hissetmelerine ve patolojik yapılarına bu iç ve dış çatışmalar sebep olur.

Edip Cansever'in şiir karakterleri genelde depresiftir. Bu yapıdaki bireyler, pişşelerinde çökkünlük, mutsuzluk, yorgunluk, bunaltı vb. hissederek. Hayati faaliyetleri asgariye inmiş olan bu yapıdaki kişilerde intihar ve ölüm düşünceleri de görülebilir.

Psikanalizde, bireydeki kaçış ve sığınma duygusunun sebebi olarak iç çatışmaların dışa yansımaları gösterilir. Cansever'in şiirlerinde bireylerin bunaltılı hallerinden kurtulmak için kaçış ve sığınma arayışı içindedir. Onun şiir kişilerinin yöneldiği nesne veya varlıklar olarak alkol ve kadın ön plana çıkar. Edip Cansever, kendisinin alkole sığınmadığını, alkolle birlikte düşündüğünü söylemesine rağmen, şiir karakterlerinin yer yer alkole veya kadına (cinsellik) sığındığı görülür.

Cansever'in şiirlerindeki bir başka psikanalitik unsur da "Oidipus Kompleksi"dir. Onun şiirleri içerisinde özellikle "Ben Ruhi Bey Nasılım"da, açıkça görülen bu sendrom, Ruhi Bey'in genellikle çocukluk yıllarında yaşadığı travmatik olaylar ile ilişkilidir.

Cansever'in şiir karakterlerinin bir kısmının adeta bir maske takarak başka kimliklerle yaşadığı görülür. Psikanalizde "persona arketipi" denilen bu davranış biçimi, bireyin kendisinde olmayan bir kişiliği yaşamasını ifade eder. Şairin bu arketipin en yoğun olarak yaşandığı şiir kitabı Tragedyalar'dır. Buradaki şiir karakterlerinden Lusin'i, Stepan', Vartuhi', Armenak ve Diran kendi hayatlarını yaşayamayan, kimlik problemleri olan kişilerdir. Bu kitaptan başka Ben Ruhi Bey Nasılım'daki Ruhi Bey de adeta farklı yüz ve maskeleriyle çoğalır. Bezik Oynayan Kadınlar'da Cemile, Cemal ve Seniha da aynı problemlerle iç içedir.

Psikanaliz, aşkı özellikle bilinçdışı bakımdan irdeler. Cansever'in şiirlerinde de aşk olgusu ele alınırken psikolojik yönler önemli yer tutar. Edip Cansever'in şiirlerinde önemli psikanalitik unsurlardan biri de yaşam-ölüm (eros-thanatos) içgüdüleridir. Psikanalizde "eros" "thanatos", id'in iki temel itkisi yapıcı ve yıkıcı yönleri karşılar. Edip Cansever'in şiirlerinde yaşam-ölüm trajedisi önemli yer tutar. Onun şiir kişilerinin çoğu içe dönük ve bunaltılı yapılarından dolayı ölüm düşüncesini de aklından çıkamaz. Onlar, yaşama tutunmaya çalıştıklarında genellikle ölüm düşüncesinden kurtulamazlar. Cansever bazı şiirlerinde (Phoenix vb.) ölüm ile yeniden doğum düşüncesini birlikte işler.

Cansever'in birçok şiirinde varoluşçu psikanalizin ilgi alanındaki insan tipine de rastlanır. Özellikle yalnızlık, yabancılaşma, atılmışlık, bunaltı, umutsuzluk, kimlik bunalımı vb. şairin şiirlerindeki hakim temalardandır.

KAYNAKLAR

Alper, Yusuf (2012), *Psikanaliz ve Aşk*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Eaglaton, Terry (2001), *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cansever, Edip (2008), *Sonrası Kalır I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cansever, Edip (2008), *Sonrası Kalır II*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cebeci, Oğuz (2009), *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Çetinkaya, Ferhat (2015), *Halikarnas Hikayelerine Psikanalitik Yaklaşım*, The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 41, p. 505-527.

Emre, İsmet (2006), *Edebiyat ve Psikoloji*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Freud, Sigmund (2002), *Metapsikoloji*, çev. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.

Freud, Sigmund (2012), *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, Çeviren: Kâmuran Şipal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fromm, Erich (2005), *Psikanalizin Bunalımı*, çev. Kıymet Erzincan Kına, İstanbul: Say Yayınları.

Funk Rainer (2009), *Ben ve Biz – Postmodern İnsanın Psikanalizi*, Çeviren: Çağlar Tanyeri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökçe, Yeşim (2002), *İlkel Toplumları Kapsamayan Bir Teori: Psikanaliz*, Millî Folklor, Sonbahar 2002, Sayı: 55.

Kaplan, Mehmet (1990), *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Karabulut, Mustafa (2013), *Edip Cansever Şiiri - Psikanalitik Bir İnceleme*, Ankara: Öncü Kitap Yayınları.

Karabulut, Mustafa (2011), *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer 2011.

Kolcu, Ali İhsan (2010), *Edebiyat Kuramları*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

Korkmaz, Ferhat (2012), *Edip Cansever'in Şiirlerinde Göz İmgesi*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012.

Lüleci, Gültekin (2009), *İkinci Yeni Şiir Akımında Karşıtlıklar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Balık, Macit (2011), *Edip Cansever'in Tragedyalar'ında Yalnızlık, Bunalım ve Yabancılaşma*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 18, Yaz 2011.

Moran, Berna (1999), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Namlı, Taner (2007), *Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak'ın 'Pinhan' Romanının İncelenmesi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007.

Norman, Friedman (2004), *İmge*, Kitap-lık, Aylık Edebiyat Dergisi, çev. Kemal Atakay, Sayı: 74..

Oktay, Ahmet (1986), *Şairin Kanı*, Milliyet Sanat Dergisi, 146, 06. 1986.

Oktay, Ahmet (2001), *Şairin Kanı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özgü, Halis (1994), *Psikanalizin 3 Büyükleri Freud Adler Jung*, İstanbul: Kibele Yayınları.

Sarı, Ahmet (2008), *Psikanaliz ve Edebiyat*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Sartre, Jean-Paul (1985), *Varoluşçuluk*, (Çev. Asım Bezirci), İstanbul: Say Yayınları.

Saydam M. Bilgin (1997), *Deli Dumrul'un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları.

Serdar, Ali (2003), *Patoloji ile Varlık Arasında Ben Ruhi Bey Nasılım*, *O Ben Ki: Edip Cansever*, İstanbul: Alkım Yayınları.

Sezen, Yümni (2002), *Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Sontag, Susan (1991), *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*, İstanbul: Metis Yayınları.

Tiken, Servet (2009), *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerindeki 'Ayna' İmgesine Psikanalitik Bir Yaklaşım*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 41, Erzurum.

Turan, Güven (1986), *Yüzler ve Maskeler – Edip Cansever'in Şiirine Genel Bir Bakış*, Adam Sanat, 13, 12.

Yaşar, Hüseyin (2012), Sezai Karakoç'un Şiir Evreninde Memleket Algısı Veya "O Ülke", *Turkish Studies - Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012*, p. 2611-2633, Ankara, 2012.

Yaşar, Hüseyin (2013), Sezai Karakoç'un Şiir Poetikasında Çocuk Halleri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013*, p.2817-2836, Ankara, 2013.